

УДК 316.35

Гайворонська Т.О.¹, Мимохід Д.К.²

¹ канд філос. наук, доц., декан ФСН НУ «Запорізька політехніка»

² асп. НУ «Запорізька політехніка»

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Як свідчать соціальна практика і результати наукових досліджень, ефективна взаємодія між державними інституціями та громадянським суспільством є важливим чинником для демократичного розвитку українського суспільства. Особливої гостроти ця проблема набуває сьогодні, в умовах політичної нестабільності, війни та соціальних трансформацій, коли держава стоїть перед необхідністю прийняття доленосних для країни рішень, а громадянське суспільство на тлі посилення громадянської активності українців стає все більш вагомим гравцем у політичному житті країни.

При цьому слід враховувати особливості функціонування кожної із сторін. Так, роль державних інституцій (представлених на вищому рівні політичними елітами) полягає як у прийнятті стратегічних рішень, так і забезпеченні прозорості та відповідальності перед суспільством. На громадян-

ське же суспільство покладаються функції контролю та зворотного зв'язку, що здійснюються на основі принципів справедливості й демократії [6]. Громадянське суспільство в Україні проявляється через сукупність незалежних від держави організацій та активних громадян, чия діяльність спрямовується на захист прав, інтересів суспільства та вплив на державну політику. Тому становлення громадянського суспільства в нашій державі є запорукою реалізації європейського демократичного вектору її розвитку, що зафіксовано в Конституції України [3, с. 5].

Разом з тим цей процес є досить складним і суперечливим. Адже, в Україні як пострадянській країні з незрілою демократією із самого початку свого нового статусу довелося долати тоталітарне минуле і боротися не тільки із залишками колишньої системи, але й спробами реставрації окремих її елементів. Це відповідним чином впливає й на стан та динаміку розвитку громадянського суспільства, і на особливості його взаємодії з державними структурами. Показово, що серед основних ознак громадянського суспільства в Україні на сучасному етапі розвитку є й наступний пункт – бути сумісним не тільки з демократією, але й певними проявами авторитаризму [5].

Але ж демократія і авторитаризм мають суттєві сутнісні відмінності, які визначають особливості їх кореляції з громадянським суспільством. Так, демократія, за класичним визначенням, означає правління народу, обране народом, для народу. Звідси й демократичний режим представляє собою форму організації суспільно-політичного життя, засновану на принципах рівноправності його членів, періодичної виборності органів державного управління і прийняття рішень у відповідності з волею більшості. Основними ж ознаками цього режиму є: наявність конституції, яка закріплює повноваження органів влади й управління, механізм їх формування; чітко визначений правовий статус особистості на основі принципу рівності перед законом; поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову з чіткою фіксацією функціональних прерогатив кожної з них; вільна діяльність політичних і громадських організацій; обов'язкова виборність органів влади; розмежування державної сфери та сфери громадянського суспільства; економічний та політико-ідеологічний плюралізм (заборони торкаються лише антилюдських ідеологій).

Авторитаризм же являє собою тип політичного режиму, що характеризується обмеженням політичних прав і свобод народу, його участі в управлінні державою, зосередженням влади в одних руках. Це явище протилежне демократії, яке, однак, не настільки жорстко контролює суспільство, як тоталітарний режим [1].

При авторитаризмі: політична еліта формується шляхом кооптації («обранням зверху»), призначення; діяльність політичних партій та ін. громадських угруповань обмежується; звужуються можливості політичної опозиції;

народ фактично не визнається головним джерелом та сувереном влади; проти активної опозиції застосовуються політичні репресії.

Крім того, авторитаризм всіяко сприяє пасивності мас, їхній відстороненості від політичних процесів; зміщує владні повноваження у бік однієї особи (президент, прем'єр-міністр) та виконавчих структур; обмежує місцевого самоврядування як у фінансовому, та і в адміністративно-управлінському плані; спирається на державну, чітко визначену ідеологію; сповідує принцип прийняття кулуарних рішень; намагається уникати дієвого контролю за діяльністю влади з боку суспільства; гальмує процес розвитку громадянського суспільства [1].

А все це явно суперечить принципам громадянського суспільства.

У той же час, в умовах авторитарності часто існують структурні елементи демократичного укладу, які можуть або укріплюватися, або руйнуватися. Все залежить від вектора розвитку соціально-політичного процесу в країні. Зрозуміло, що коли реально існує авторитарне суспільство, виходячи із політичного курсу влади і готовності суспільства, рухається у бік демократії, в ньому посилюються демократичні тенденції. Коли ж демократичне, або суспільство навіть з незрілою демократією свідомо стає на шлях формування авторитарного типу правління, то це означає поступовий відхід від демократичних орієнтацій суспільства і тиск на демократичні інституції.

Особливістю сучасного стану українського суспільства, політичне життя котрого набуває специфічних обривів після Президентських виборів 2019 року і приходу до влади Президента В.Зеленського на чолі нової політичної сили «Слуги народу», спостерігається процес розвитку авторитарних тенденцій, що стало особливо помітним в умовах активної фази російсько-української війни 2022 року.

Це має свої як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. Основними з них є наступні:

1. Прихід до влади у переважній більшості послідовників або колишніх членів Партії Регіонів з її кланово-олігархічною сутністю і проросійською ціннісною орієнтацією.

2. Об'єктивна необхідність у концентрації влади в єдиному центрі (запит на «владу сильної руки») для прийняття оперативних та ефективних рішень в умовах масштабних викликів, з якими стикнулося українське суспільство та необхідністю їх долати (Covid-19, активна фаза російсько-української війни, руйнація економіки, загострення соціальних проблем).

3. Очевидна схильність керівництва нової влади до авторитаризму в системі управління державою.

4. Суттєве зниження рівня масової політичної культури.

5. Зрощення влади та криміналітету, яке завжди стає найбільш міцним в системах авторитарного типу.

6. Унормування цілеспрямованого і безкарного недотримання норм Конституції і Законів України, що компенсується можливістю вирішення проблемних питань в єдиному центрі прийняття рішень.

7. Намагання уникнути відповідальності за невиконання передвиборчих обіцянок, неефективну внутрішню і зовнішню політику, а також за участь в корупційних схемах [2].

Конкретними же проявами відходу від демократичних принципів і утвердження авторитарного типу правління в Україні можна вважати наступні ознаки:

1. Реальне встановлення в країні замість парламентсько-президентської форми правління мафіозно-олігархічної моделі управління державою.

2. Наступ на демократію як вираз народовладдя та її основні принципи – плюралізм, гласність, поділ і децентралізація влади.

3. Монополізація влади, котра нині зосереджується в руках Президента, здійснюючись через ОП, президентську партію «Слуги народу» та відповідну кадрову політику.

4. Руйнація українського парламентаризму – перетворення ВР на придаток ОП.

5. Наступ на децентралізацію з метою максимально звужити ініціативу і фінансові можливості управлінських структур на місцях.

6. Переслідування опозиції. Намагання влади позбавитися будь-яких політичних опонентів і у першу чергу опозиційних, утиск на будь-які прояви критичного ставлення до дій влади.

7. Системне прикриття владою корупційних схем, що вже стало синонімом «державного управління» [4, с. 135].

Подібні тенденції негативно впливають на процес взаємодії держави і громадянського суспільства, що суперечить нормам діючої Конституції України і базовим принципам демократії. Подальший вектор розвитку даної ситуації буде залежати від особливостей політичного процесу як на глобальному рівні, так і в країні, та результатів наступних виборів в Україні – президентських, парламентських і місцевих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авторитаризм // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-42475> (дата звернення: 02.04.2025).

2. Війна і мафія. Як Путін змінює світовий криміналітет. The Economist. Пер. з англ. В.О. Романчук, 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/publications/vijna-i-mafija-jak-putin-zminjuje-svitovij-kriminalitet-922840.html/>.(дата звернення: 02.04.2025).

3. Конституція України: подарункове видання / упоряд. : Л.І. Бірюк, Н.І. Адамчик, Є.Г. Кудлай [та ін.]. – Київ : ВАІТЕ, 2021. – 324 с.

4. Мадяр Балінт, Мадловіч Балінт. Посткомуністичні режими: актори, інституції та динаміка. Короткий путівник / пер. з англ. О. Тирон. – Бостон : Academic Studies Pres, 2023. – 248 с.

5. Любохинець Л. Громадянське суспільство України: проблемні аспекти та напрями розвитку / Л. Любохинець, Л. Бушовська, А. Мейш // Scientific journal «Modeling the development of the economic systems». – 2024. – Vol. 4. – С. 379-387.

6. Назарчук О.М. Взаємодія політичних еліт і громадянського суспільства в системі викликів та перспектив для України / О.М. Назарчук // Актуальні проблеми політики. – 2024. – № 74. – С. 88-95.